

การผลิตและการใช้ปุ๋ยชีวภาพฟัจฟิอาร์

กลุ่มวิชาการ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 4
กรมวิชาการเกษตร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์คืออะไร	1
การใช้ประโยชน์ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์	4
การผลิตปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ในระดับเครือข่าย	5
การนำปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ไปใช้ในพื้นที่ สวพ.4	14
การสร้างเครือข่ายผู้ใช้ประโยชน์	17
ความพึงพอใจของผู้ใช้ประโยชน์	18
เอกสารอ้างอิง	19

ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์

“ปุ๋ยชีวภาพ” ตามพระราชบัญญัติปุ๋ย พ.ศ. 2518 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2550 หมายความว่า ปุ๋ยที่ได้จากการนำจุลินทรีย์ที่มีชีวิตที่สามารถสร้างธาตุอาหารหรือช่วยให้ธาตุอาหารเป็นประโยชน์กับพืช มาใช้ในการปรับปรุงบำรุงดินทางชีวภาพทางกายภาพหรือทางชีวเคมี และให้หมายความรวมถึงหัวเชื้อจุลินทรีย์ ชนิดของปุ๋ยชีวภาพ ได้แก่

- ปุ๋ยชีวภาพไมโครไรซา
- ปุ๋ยชีวภาพไรโซเบียม
- ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์
- ปุ๋ยชีวภาพสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงิน
- ปุ๋ยชีวภาพละลายฟอสเฟต
- ปุ๋ยชีวภาพແຫນແດງ

ภาพที่ 1 ปุ๋ยชีวภาพชนิดต่างๆ (ก) ไรโซเบียม (ข) ไมโครไรซา (ค) ฟิซีฟิอาร์ (ง) ละลายฟอสเฟต (จ) แหนแดง
(ฉ) สาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงิน

โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ปุ๋ยชีวภาพที่สร้างธาตุอาหารพืช ได้แก่ ปุ๋ยชีวภาพไรโซเบียม ฟิซีฟิอาร์ แหนแดง
2. ปุ๋ยชีวภาพที่ช่วยให้ธาตุอาหารที่เป็นประโยชน์แก่พืช ได้แก่ ปุ๋ยชีวภาพไมโครไรซา ละลายฟอสเฟต ละลายโพแทสเซียม

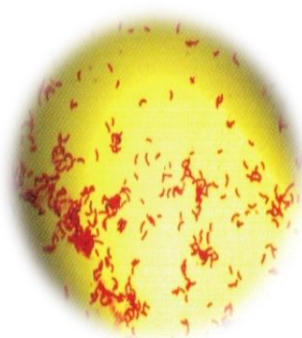
ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ คืออะไร?

“ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ หรือ ปุ๋ยชีวภาพแบคทีเรียส่งเสริมการเจริญเติบโตของพืช (Plant Growth Promoting Rhizobacteria or PGPR)” เป็นปุ๋ยชีวภาพที่ประกอบด้วยแบคทีเรียที่อาศัยอยู่ในดินบริเวณรอบรากพืช (rhizosphere) และช่วยส่งเสริมการเจริญเติบโตของพืชได้ โดยแบคทีเรียกลุ่มนี้มีความสามารถในการตรึงไนโตรเจน เพิ่มความเป็นประโยชน์ของธาตุอาหารพืช สร้างสารซีเตอโรฟออร์ (siderophores) ซึ่งมีสมบัติเพิ่มการนำธาตุเหล็กเข้าสู่เซลล์พืช โดยการแย่งจับธาตุเหล็กบริเวณรอบรากพืช ทำให้เชื้อราโรคพืชไม่สามารถนำธาตุเหล็กไปใช้ได้ นอกจากนี้ยังสามารถสร้างฮอร์โมนพืช (phytohormones) เช่น ฮอร์โมนกลุ่มออกซิน (auxins) ซึ่งกระตุ้นการยืดตัวของเซลล์ การแบ่งเซลล์และการเปลี่ยนแปลงสภาพของเซลล์ สร้างเอนไซม์ไคตินเนส (chitinase) และลามินารินเนส (laminarinase) ย่อยสลายเชื้อราโรคพืช สร้างสารปฏิชีวนะที่มีฤทธิ์ต้านเชื้อราสาเหตุโรคพืชได้ เป็นต้น (หนึ่ง, 2548; ธงชัย, 2550 และ Glick et al., 1999) ซึ่งในแบคทีเรียบางสกุลมีความสามารถหลายอย่างรวมกัน เช่น แบคทีเรียสกุลอะโซสไพริลลัม (*Azospirillum*) บางสายพันธุ์มีความสามารถในการตรึงไนโตรเจน ช่วยละลายฟอสเฟต ผลิตฮอร์โมนส่งเสริมการเจริญของรากพืช และช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการดูดธาตุอาหารพืช

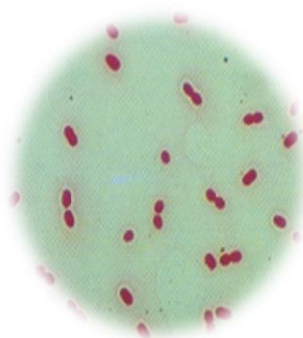
ผลิตภัณฑ์ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ของกรมวิชาการเกษตร

แบ่งออกเป็น 3 ชนิด ได้แก่

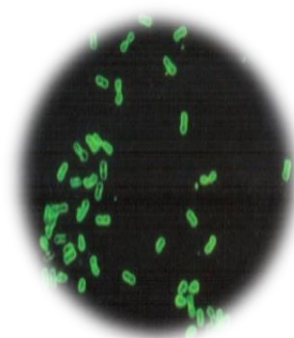
1. ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์-วัน ประกอบด้วย แบคทีเรีย 3 ชนิด ได้แก่ *Azospirillum brasilense*, *Azotobacter vinelandii* และ *Beijerinckia mobilis* มีปริมาณจุลินทรีย์รับรองไม่ต่ำกว่า 1×10^6 โคโลนี ต่อ ปุ๋ยชีวภาพ 1 กรัม เหมาะสำหรับใช้กับ ข้าวโพด ข้าวฟ่าง
2. ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์-ทู ประกอบด้วย แบคทีเรีย 2 ชนิด ได้แก่ *Azospirillum brasilense* และ *Burkholderia vietnamiensis* มีปริมาณจุลินทรีย์รับรองไม่ต่ำกว่า 1×10^6 โคโลนี ต่อ ปุ๋ยชีวภาพ 1 กรัม เหมาะสำหรับใช้กับข้าว
3. ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์-ทรี ประกอบด้วย แบคทีเรีย 2 ชนิด ได้แก่ *Azospirillum brasilense* และ *Gluconacetobacter diazotrophicus* มีปริมาณจุลินทรีย์รับรองไม่ต่ำกว่า 1×10^6 โคโลนี ต่อ ปุ๋ยชีวภาพ 1 กรัม เหมาะสำหรับใช้กับมันสำปะหลัง

Azospirillum brasilense

Azotobacter vinelandii

Beijerinckia mobilis

ภาพที่ 2 ชนิดแบคทีเรียที่มีอยู่ในปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์

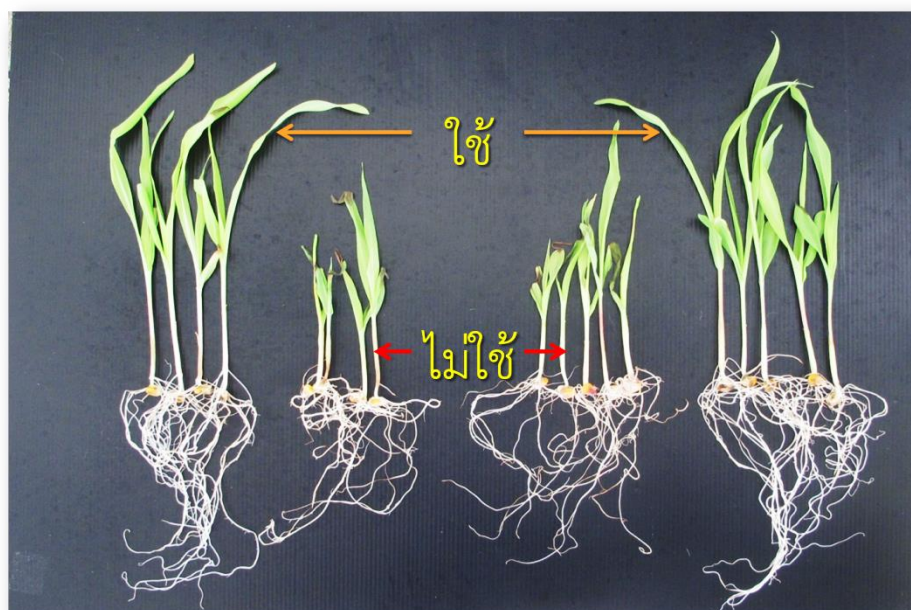

ภาพที่ 3 ชนิดของปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์

ประโยชน์ของปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์

ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ช่วยในการส่งเสริมการเจริญเติบโตของพืชโดยผลิตสารคล้ายฮอร์โมนพืชช่วยเพิ่มปริมาณราก เพิ่มการดูดน้ำและปุ๋ย ช่วยส่งเสริมการเจริญเติบโตให้กับพืช โดยช่วยตรึงไนโตรเจน ช่วยละลายฟอสฟอรัสและโพแทสเซียมที่มีอยู่ในดิน และเพิ่มการนำธาตุหลักเข้าเซลล์พืช

1. ช่วยเพิ่มปริมาณราก อย่างน้อย 20%
2. ลดการใช้ปุ๋ยเคมี อย่างน้อย 25%
3. ช่วยเพิ่มผลผลิตพืช อย่างน้อย 10%
4. เพิ่มประสิทธิภาพในการดูดน้ำและปุ๋ย อย่างน้อย 15%

ภาพที่

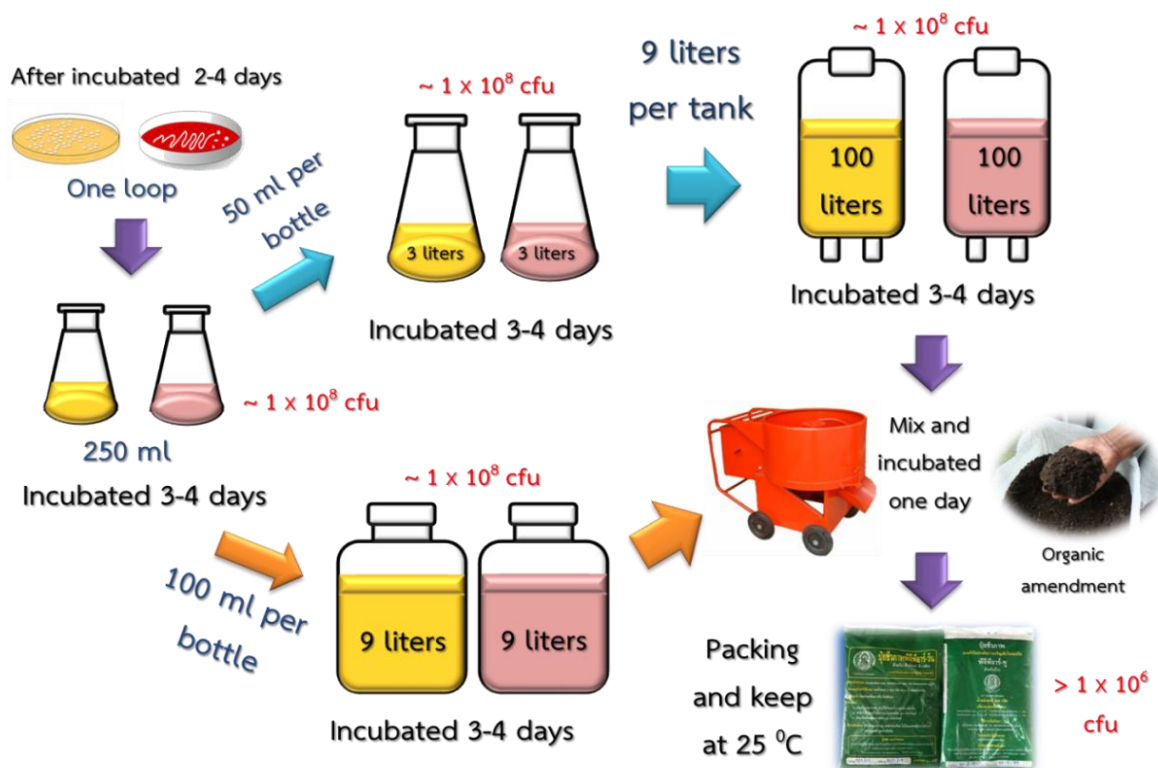
4

ตัวอย่างรากของข้าวโพดระหว่างเมล็ดที่คลุกปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์กับไม่ได้คลุกเมล็ด

การผลิตปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ระดับเครือข่าย

ใช้เวลาในการผลิต 14-19 วัน สามารถผลิตปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ได้ครั้งละ 2,000 ถุง มีขั้นตอนในการผลิต จำนวน 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. เลี้ยงเชื้อพันธุ์ในจานเพาะเชื้อด้วยอาหารจำเพาะ เป็นเวลา 2-4 วัน เพื่อให้ได้เชื้อบริสุทธิ์
2. นำเชื้อพันธุ์ที่ได้จากข้อ 1 มาทำการเลี้ยงเป็นหัวเชื้อ (starter) ในขวดรูปชมพู่ที่บรรจุอาหารจำเพาะ เป็นเวลา 3-4 วัน ขึ้นอยู่กับชนิดเชื้อแบคทีเรีย
3. นำหัวเชื้อจากข้อ 2 ฉีดลงในขวดอาหารเลี้ยงเชื้อขนาดใหญ่ บรรจุอาหารจำเพาะ ปริมาณ 250 มล. และทำการเลี้ยงเชื้อต่อเป็นเวลา 3-4 วัน ขึ้นอยู่กับชนิดเชื้อแบคทีเรีย
4. นำหัวเชื้อจากข้อ 3 ฉีดลงในถังเพาะเลี้ยงเชื้อ (fermenter) ปริมาณ 9 ลิตร และทำการเลี้ยงเชื้อต่อเป็นเวลา 3-4 วัน ขึ้นอยู่กับชนิดเชื้อแบคทีเรีย
5. นำเชื้อเหลวที่ได้จากข้อ 4 มาผสมกับวัสดุพา (carrier) (ปุ๋ยหมักที่ย่อยสลายสมบูรณ์) โดยให้ความเข้มข้นไม่เกิน 60% แล้วบ่มทิ้งไว้ 1 วัน
6. ทำการบรรจุปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ลงถุงบรรจุ ถุงละ 500 กรัม และเก็บรักษาไว้ในห้องไม่ให้โดนแดด

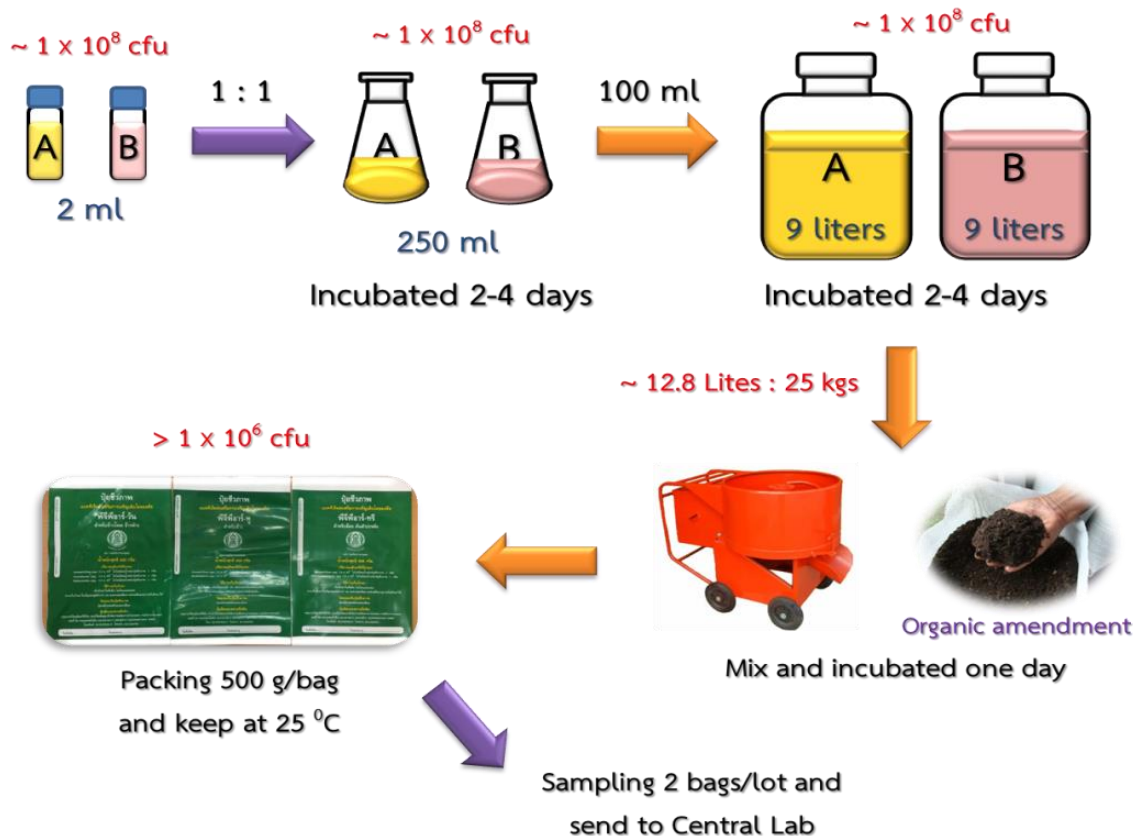
ภาพที่ 5 ขั้นตอนการผลิตปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์

ขั้นตอนการผลิตปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ของศูนย์ขยายผล

การผลิตปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ของศูนย์ขยายผลเป็นการลดขั้นตอนการปฏิบัติงานซึ่งใช้เวลาในการผลิตเพียง 5-9 วัน สามารถผลิตปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ ได้ครั้งละ 170-180 ถุง/เชื้อเหลว 4 ขวด มีขั้นตอนในการผลิตจำนวน 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. นำเชื้อเหลวที่ได้จากห้องปฏิบัติการ มาทำการเลี้ยงเป็นหัวเชื้อ (starter) โดยเทเชื้อเหลว จำนวน 1 หลอด (2 มล.) ใส่ลงในขวดรูปชมพู่ที่บรรจุอาหารเหลวจำเพาะ (250 มล.) และทำการเลี้ยงเชื้อต่อเป็นเวลา 2-3 วัน
2. นำหัวเชื้อจากข้อ ก จำนวน 100 มล. ฉีดลงในขวดอาหารเลี้ยงเชื้อขนาดใหญ่ (fermenter) ที่บรรจุอาหารเหลวจำเพาะ (9 ลิตร) และทำการเลี้ยงเชื้อต่อเป็นเวลา 2-3 วัน
3. นำเชื้อเหลวที่ได้จากข้อ ข มาผสมกับวัสดุพา (เปลือกยูคาแห้งน้ำ 10 ปี บดละเอียด) โดยให้ความชื้นไม่เกิน 60 เปอร์เซ็นต์ (อัตราส่วนโดยประมาณ เชื้อเหลว 12.8 ลิตร/วัสดุพา 25 กก.) และบ่มทิ้งไว้หนึ่งคืน
4. ทำการบรรจุถุงปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ ถุงละ 500 กรัม และเก็บรักษาไว้ในห้องเย็น 25°C หรือต่ำกว่า

หลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการผลิต ต้องทำการเก็บตัวอย่างผลิตภัณฑ์ส่งตรวจ ณ ห้องปฏิบัติการวิเคราะห์ปุ๋ยชีวภาพทุกครั้ง

ภาพที่ 6 ขั้นตอนการผลิตปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ของศูนย์ขยายผล

การผลิตปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์-วัน

ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์-วัน ประกอบด้วยแบคทีเรีย 3 สกุล ซึ่งมีระยะเวลาในการเจริญเติบโตแตกต่างกัน ดังนี้

1. *Azospirillum brasilense* (A1) ใช้ระยะเวลาในการเจริญเติบโต 2-3 วัน ใช้อาหาร NFb ในการเลี้ยง
2. *Azotobacter valendii* (B1) ใช้ระยะเวลาในการเจริญเติบโต 2-3 วัน ใช้อาหาร Azoto ในการเลี้ยง
3. *Beijerinckia mobilis* (C1) ใช้ระยะเวลาในการเจริญเติบโต 4-5 วัน ใช้อาหาร Beijer ในการเลี้ยง

การผลิตปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์-ทู

ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์-ทู ประกอบด้วยแบคทีเรีย 2 สกุล ซึ่งมีระยะเวลาในการเจริญเติบโตใกล้เคียงกัน ดังนี้

1. *Azospirillum brasilense* (A2) ใช้ระยะเวลาในการเจริญเติบโต 2-3 วัน ใช้อาหาร NFb-1 ในการเลี้ยง
2. *Burkholderia vietnamiensis* (B2) ใช้ระยะเวลาในการเจริญเติบโต 2-3 วัน ใช้อาหาร NFb-1 ในการเลี้ยง

การผลิตปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์-ทรี

ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์-ทรี ประกอบด้วยแบคทีเรีย 2 สกุล ซึ่งมีระยะเวลาในการเจริญเติบโตใกล้เคียงกัน ดังนี้

1. *Azospirillum brasilense* (A3) ใช้ระยะเวลาในการเจริญเติบโต 2-3 วัน ใช้อาหาร NFb ในการเลี้ยง
2. *Gluconacetobacter diazotrophicus* (B3) ใช้ระยะเวลาในการเจริญเติบโต 3-4 วัน ใช้อาหาร LGI ในการเลี้ยง

การตรวจสอบคุณภาพปุ๋ยชีวภาพ

1. การนับปริมาณด้วยวิธี Total plate count

Standard plate count หรือ วิธีตรวจนับจุลินทรีย์มาตรฐาน เรียกว่า SPC อาจเรียกว่า Aerobic plate count (APC) หรือ Total viable count (TVA) หรือปริมาณจุลินทรีย์ที่มีชีวิตทั้งหมด

การตรวจนับจุลินทรีย์ เป็นการนับปริมาณโคโลนี (colony) ที่มีขนาดใหญ่พอที่จะมองเห็นด้วยตาเปล่า หรือมองเห็นด้วยแว่นขยาย ซึ่งมาจากเซลล์ของจุลินทรีย์จะถูกตรึงอยู่กับที่ เจริญเติบโตและแบ่งตัวจากเซลล์เดียวเป็นหลาย ๆ เซลล์อยู่บนอาหารเลี้ยงเชื้อ

ค่าที่ได้จากการตรวจนับจุลินทรีย์มาตรฐาน คือ colony forming unit (cfu)

การเจือจางตัวอย่าง

โดยทั่วไปการนับจำนวนจุลินทรีย์ จะนับเฉพาะจานอาหารที่มีจำนวนเซลล์ระหว่าง 25-250 เซลล์ เพื่อให้จำนวนโคโลนีที่เจริญบนจานอาหาร อยู่ในช่วงดังกล่าว ไม่มากหรือน้อยเกินไปจึงต้อง นำตัวอย่างมาเจือจาง เป็นลำดับ ด้วยวิธี serial Dilution

การทำ serial dilution คือ เจือจางตัวอย่าง เชื้อเริ่มต้นโดยทั่วไปทำเป็นลำดับ ๆ ละ 10 เท่าโดยใช้ปิเปตดูดตัวอย่างแต่ละ Dilution ปริมาณ 1 มล. ใส่ในจานเพาะเชื้อเทอาหารวุ้น (nutrient agar) ลงในจานผสมให้เข้ากันทิ้งไว้ให้วุ้นแข็งกว่าจานลง บ่ม (incubate) 48 ชั่วโมง หรือตามอายุการเจริญเติบโตของเชื้อ หลังจากนั้นจึงทำการนับปริมาณ

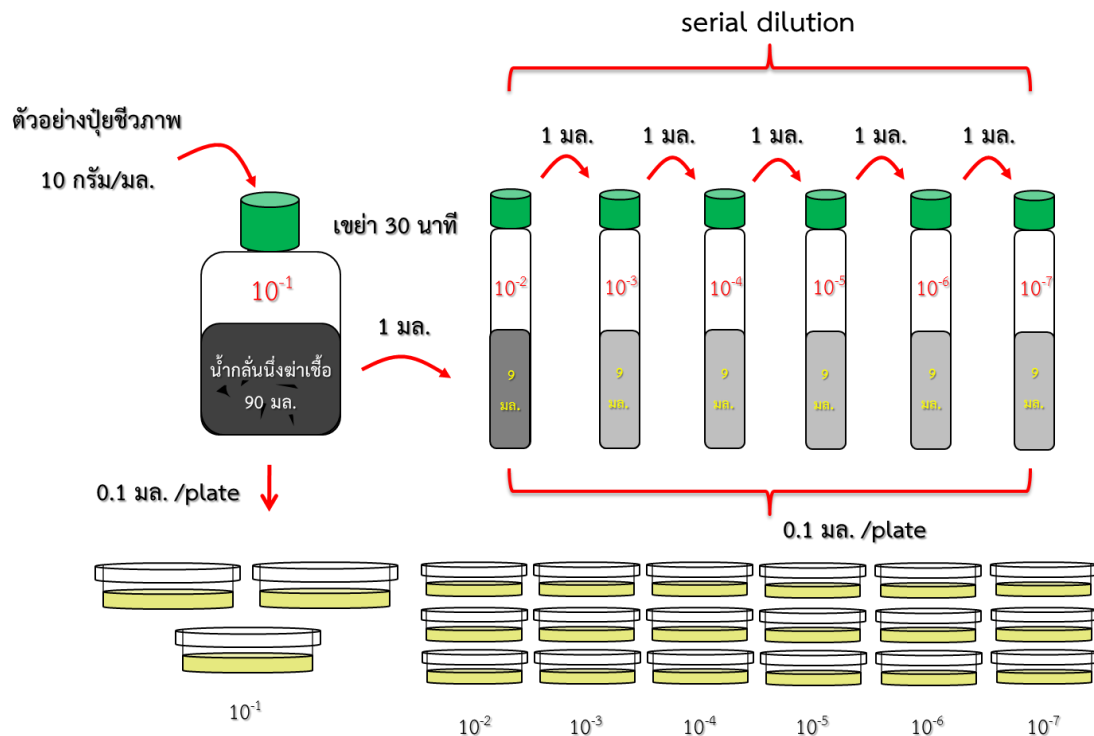
วิธีคำนวณปริมาณ

จำนวนจุลินทรีย์ต่อหนึ่งหน่วยน้ำหนัก หรือ จำนวนจุลินทรีย์ต่อหนึ่งหน่วยปริมาตร จะสามารถคำนวณ ได้จากผลการนับจำนวนจุลินทรีย์ที่โตในอาหารเลี้ยงเชื้อจากลำดับตัวอย่างที่เจือจางเป็นเท่าติดต่อกัน การคำนวณทำได้โดย

$$\text{จำนวนแบคทีเรีย (Cfu/ml)} = \text{จำนวนโคโลนีบนจานอาหาร} \times \text{ระดับความเจือจาง ปริมาณตัวอย่างที่ใส่ลงใน Petri dish}$$

สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ

- จุลินทรีย์ที่ไม่สามารถเจริญในอาหารเลี้ยงเชื้อ เราก็ไม่สามารถตรวจนับได้ซึ่งได้แก่ ไวรัส และแบคทีเรียที่เพาะยากบางชนิด
- จำนวนโคโลนีที่ความเจือจางสูงควรน้อยกว่าจำนวนโคโลนีที่ความเจือจางต่ำลดลงมาประมาณ 10 เท่า ถ้าคลาดเคลื่อนไปมาก แสดงว่ามีความผิดพลาดเกิดขึ้น อาจเนื่องมาจากการเจือจางไม่ดี หรือ เชื้อผสมกับอาหารวุ้นไม่ดี
- นับ plate ที่มีเชื้อขึ้นระหว่าง 30-300 โคโลนี

ภาพที่ 6 ขั้นตอนการนับปริมาณด้วยวิธี Total plate count

2. การนับปริมาณด้วยวิธี The most probable number of coliform organism (MPN)

หลักการ MPN คือ จุลินทรีย์จะมีการกระจายตัวอย่างสม่ำเสมอในของเหลว ถ้าแบ่งของเหลวนี้ออกเป็นส่วนเท่า ๆ กัน แต่ละส่วนจะมีปริมาณจุลินทรีย์ใกล้เคียงกัน อาจมากกว่าหรือน้อยกว่าบ้าง โดยใช้

1. ระบบ 3 หลอด หมายถึง จำนวนของหลอดเลี้ยงเชื้อที่ใช้หมักต่อปริมาณตัวอย่างแต่ละตัวอย่างมี 3 หลอด
2. ระบบ 5 หลอด หมายถึง จำนวนของหลอดเลี้ยงเชื้อที่ใช้หมักต่อปริมาณตัวอย่างแต่ละตัวอย่างมี 5 หลอด

มีปริมาณความเข้มข้นของตัวอย่างที่ใช้ต่างกัน ดังนี้ คือ อัตราส่วน 1:10, 1:100 และ 1:1000 ค่าเฉลี่ยที่ได้นี้คือ MPN ซึ่งเป็นค่าทางสถิติที่ไม่มีหน่วย

การคำนวณค่าดัชนี MPN

นำจำนวนของหลอดที่ให้ผล positive ของแต่ละระดับการเจือจางจำนวน 3 ระดับ ในการตรวจสอบ ขึ้นยืนยัน มาหาค่าปริมาณของเชื้อแบคทีเรีย ในตัวอย่างเทียบกับตารางดัชนี MPN เช่น ถ้าในอนุกรมการเจือจางตัวอย่าง 10, 1, 0.1 พบว่า

10 มล. มีหลอดที่ให้ผลบวก 4 หลอดจาก 5 หลอด (ระดับการเจือจางแรกควรเข้าใกล้ 5)

1 มล. มีหลอดที่ให้ผลบวก 3 หลอดจาก 5 หลอด

0.1 มล. มีหลอดที่ให้ผลบวก 1 หลอดจาก 5 หลอด (ระดับการเจือจางสุดท้ายควรเข้าใกล้ 0 ไม่ควรเกิน 2)

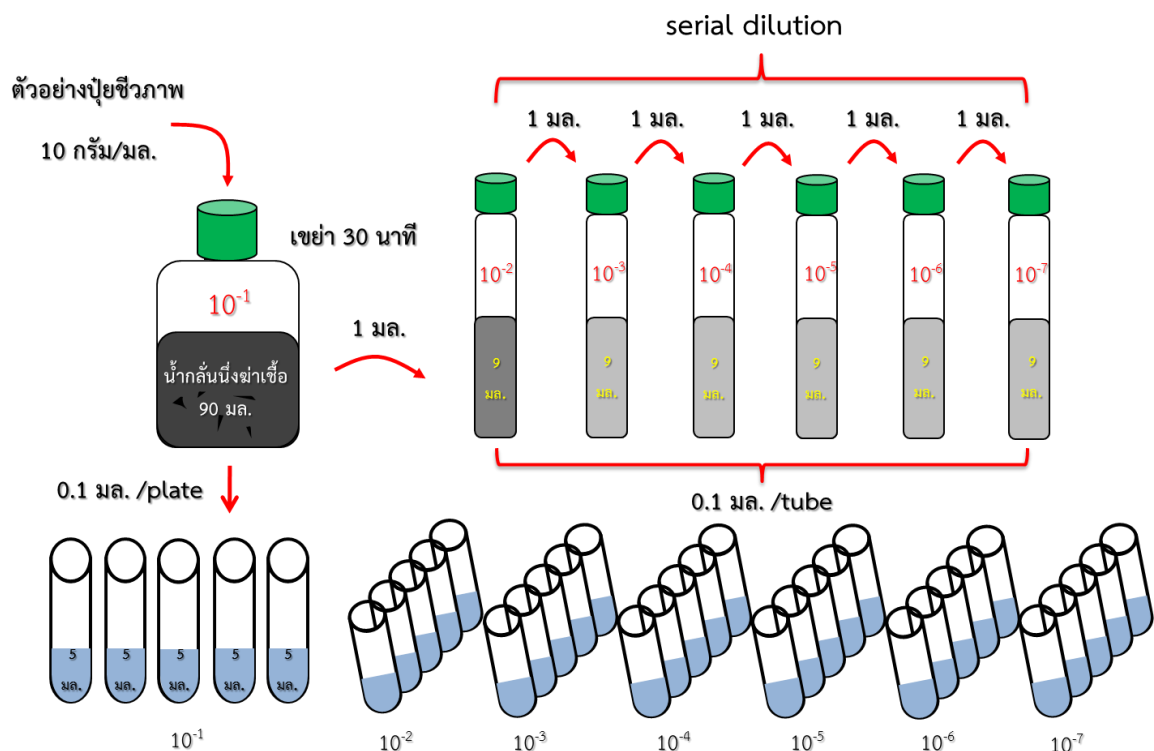
ดังนั้นให้ไปเปิดดูตารางดัชนี MPN จากเลขรวมของหลอดที่ให้ผลบวก คือ 4-3-1 ซึ่งจะให้ค่าดัชนี MPN ของตัวอย่างเป็น 33 MPN/100 มล. ของตัวอย่าง

แต่ถ้าอนุกรมการเจือจางตัวอย่างน้ำที่อ่านผลได้เป็น 1,0,1,0.01 มล. ค่าที่อ่านได้จากดัชนี MPN จะต้องคูณด้วย 10

แต่ถ้าอนุกรมการเจือจางตัวอย่างน้ำที่อ่านผลได้เป็น 0.1, 0.01, 0.001 มล. ค่าที่อ่านได้จากดัชนี MPN จะต้องคูณด้วย 100

บางครั้งผลที่ได้อาจจะอ่านไม่ได้จากตารางดัชนี MPN ให้ทำการคำนวณหาค่า MPN/100 มล.

$$\text{MPN/100 มิลลิตร} = \frac{\text{จำนวนหลอดที่ให้ผลบวก} \times 100}{(\text{ผลรวมปริมาตรตัวอย่างที่ใส่ทดสอบที่ให้ผลลบ}) \times (\text{ผลรวมปริมาตรตัวอย่างที่ใส่ทุกหลอด})}$$

ภาพที่ 7 ขั้นตอนการนับปริมาณด้วยวิธี MPN

3. การย้อมสีแกรม

การย้อมสีแบคทีเรียโดยทั่วไปมี 2 ลักษณะ คือ

1. การย้อมแบบเนกาทีฟ (negative) การย้อมสีวิธีนี้เซลล์จะไม่ติดสีแต่พื้นที่ส่วนรอบเซลล์จะติดสีที่ ย้อมอาจใช้โมเลกุลใหญ่ เช่น india ink หรือ สี negrosin ก็ได้
2. การย้อมสีแบบโพสิทีฟ (positive) เป็นการย้อมสีโดยที่ตัวเซลล์หรือโครงสร้างของเซลล์จะติดสีโดย พื้นที่โดยรอบไม่ติดสีสำหรับการย้อมวิธีนี้ถ้าใช้สีเดียวในการย้อม เรียกว่า simple strain แต่ถ้าใช้สีมากกว่า หนึ่งชนิด เรียกว่า differential strain

การย้อมสีแกรม เป็นวิธีเบื้องต้นในการจำแนกแบคทีเรียออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ แบคทีเรียแกรมบวก และแบคทีเรียแกรมลบ การย้อมนี้จัดเป็นการย้อมแบบ differential staining ซึ่งหมายถึงการใช้สีย้อมตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไป สีย้อมแรกเรียกว่า primary stain ซึ่งได้แก่สี crystal violet ส่วนสีที่สองเรียกว่า counter stain หรือ secondary stain สีที่ใช้คือ safranin o ระหว่างการใช้สีแรกกับสีที่สอง จะมีการใช้สารละลาย ไอโอดีน ซึ่งทำหน้าที่เป็น mordant ช่วยให้ crystal violet จับกับแบคทีเรียแกรมบวกได้แน่น ไม่หลุดออก เมื่อล้าง (decolorization) ด้วยสารละลายแอลกอฮอล์ (alcohol) หรือแอลกอฮอล์ผสมอะซิโตน (acetone alcohol)

การที่แบคทีเรียจะติดสีแกรมสีแรกหรือสีที่สอง เนื่องจากส่วนประกอบทางเคมีและโครงสร้าง ของผนังเซลล์แบคทีเรียแตกต่างกัน พวกแกรมลบจะมีปริมาณไขมัน (Lipid) ที่ผนังเซลล์สูง ทำให้เมื่อชะล้างสี ด้วยสารละลายแอลกอฮอล์ ไขมันจะถูกล้างออกและสารประกอบเชิงซ้อน crystal violet – iodine จะหลุด ออกจากผนังเซลล์ได้ง่ายเพราะผนังเซลล์มีรูพรุนมากขึ้น

วิธีการย้อมสไลด์

1. ทำความสะอาดสไลด์และเช็ดให้แห้ง
2. เตรียมรอยเสมียร์โดยใช้ปากกา permanent ขีดเป็นวงกลมด้านหลัง slide
3. จากนั้นใช้ loop ตะน้ำกลั่นมาหยด และใช้ loop ตะเชื้อมาละเลงในวงกลมที่ทำเครื่องหมายไว้และ ตริงเซลล์ด้วยความร้อน โดยการนำ slide ผ่านไฟที่ตะเกียง
4. หยดสี crystal violet ให้ทั่วรอยเสมียร์ทิ้งไว้นาน 1 นาที
5. เทสีส่วนที่เหลือค้ำบนสไลด์ลงในอ่างน้ำ แล้วชะล้างด้วยสารละลายไอโอดีน หลังจากนั้นสารละลาย ไอโอดีนให้ทั่วรอยเสมียร์และทิ้งไว้นาน 1 นาที
6. เทสารละลายไอโอดีนทิ้ง แล้วชะล้างด้วยสารละลายแอลกอฮอล์ 95% หรือแอลกอฮอล์อะซิโตน กระทั่งไม่มีสีม่วงละลายออกมา แต่อย่าให้เกิน 20 วินาที แล้วล้างน้ำทันทีโดยให้น้ำผ่านเบา ๆ
7. ซับด้วยกระดาษซับ แล้วย้อมทับด้วยการหยดสี safranin O ให้ทั่วรอยเสมียร์ทิ้งไว้นาน 1 นาที
8. เทสีทิ้ง ล้างด้วยน้ำ แล้วซับด้วยกระดาษซับ วางทิ้งไว้ให้แห้ง
9. นำไปส่องดูด้วยกล้องจุลทรรศน์ ที่กำลังขยาย 100X

การนำปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่

การนำปุ๋ยฟิซีฟิอาร์ไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ 9 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ อุบลราชธานี นครราชสีมา มหาสารคาม บุรีรัมย์ ยโสธร ร้อยเอ็ด อำนาจเจริญ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ดำเนินการโดย นักวิชาการเกษตรถ่ายทอดความรู้เรื่องการใช้ประโยชน์ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ให้แก่เกษตรกร ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ดำเนินการในรูปแบบของการจัดอบรม การแจกเอกสารวิชาการ การจัดนิทรรศการ จัดทำแปลง ต้นแบบ/แปลงเรียนรู้ การเผยแพร่ผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียง รวมทั้งสื่อโซเชียลมีเดีย

ที่	จังหวัด	อบรม (ราย)	นิทรรศการ	แจกเอกสาร	แปลงต้นแบบ		สื่อวิทยุ (ครั้ง)
					ราย	ไร่	
1	อุบลราชธานี	736	-	2279	-	-	-
2	อำนาจเจริญ	352	1	100	-	-	3
3	ร้อยเอ็ด	869	0	563	-	-	-
4	ยโสธร	100	-	-	-	-	-
5	บุรีรัมย์	110	3	415	10	46	-
6	สุรินทร์	685	-	685	75	343	-
7	นครราชสีมา	82	-	82	-	-	-
8	มหาสารคาม	2,830	6	82	-	-	-
9	ศรีสะเกษ	95	-	-	-	-	-
รวม		5,859	10	4,206	85	389	3

การใช้ปุ๋ยฟิซีฟิอาร์ในระบบการปลูกมันสำปะหลังอินทรีย์

เกษตรกรผู้ปลูกมันสำปะหลังอินทรีย์นำปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ทรี เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตด้วยการใช้ท่อนพันธุ์มันสำปะหลังด้วยปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ทรี อัตราส่วนปุ๋ยชีวภาพ 1 กิโลกรัมต่อน้ำ 20 ลิตร ต่ไร่ ไร่ ๑ ไร่ ใช้เวลา 30 นาที จึงนำไปปลูกทันที

หรืออีกหนึ่งวิธีคือการใช้ร่วมกับปุ๋ยหมัก โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพ 1 ถุง ผสมกับปุ๋ยหมัก 250 กิโลกรัมต่อไร่

การใช้ปุ๋ยฟิฟิอาร์ในระบบการปลูกอ้อยอินทรีย์ในจังหวัดมหาสารคาม

พื้นที่ปลูกอ้อยอินทรีย์จังหวัดมหาสารคาม ดินส่วนใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ แต่ไม่มีค่าโลหะหนัก ในดินเกินในระดับเกณฑ์พื้นฐาน ปริมาณน้ำฝนในช่วงปี 2558-59 มีปริมาณอยู่ในเกณฑ์เพียงพอกับความต้องการของอ้อย แต่มีการกระจายตัวของฝนในพื้นที่ไม่สม่ำเสมอ ฝนทิ้งช่วง และมีจำนวนวันฝนตกน้อย การผลิตอ้อยโดยใส่ปุ๋ยอินทรีย์อัตราเทียบเคียงตามค่าวิเคราะห์ดิน โดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์มูลไก่อัดเม็ดหรือปุ๋ยหมักเติมอากาศให้ผลผลิตอ้อยอินทรีย์และน้ำตาลอ้อยเกินสูงสุด และในอ้อยต่อการใช้ปุ๋ยหมักกากตะกอนอ้อย 50% ของคำแนะนำร่วมกับการใช้ปุ๋ยชีวภาพฟิฟิอาร์ 3 มีแนวโน้มให้ผลผลิตและคุณภาพของอ้อยมากกว่า แต่ไม่แตกต่างกับการปุ๋ยอินทรีย์อัตราเทียบเคียงตามค่าวิเคราะห์ดิน การใส่ปุ๋ยอินทรีย์อัตราเทียบเคียงตามค่าวิเคราะห์ดินให้ผลตอบแทนมากที่สุด โดยเมื่อคิดเป็นสัดส่วนของรายได้ต่อต้นทุน (BCR) ให้ผลตอบแทนสูงกว่าวิธีเกษตร ร้อยละ 27.34 และให้ผลตอบแทนสูงกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับผลตอบแทนในระบบการผลิตอ้อยเคมี (อนุชา และคณะ, 2561)

การเพิ่มผลผลิตและลดต้นทุนการผลิตอ้อยโดยใช้ปุ๋ยตามค่าวิเคราะห์ดินในพื้นที่นาไม่เหมาะสมในจังหวัดบุรีรัมย์

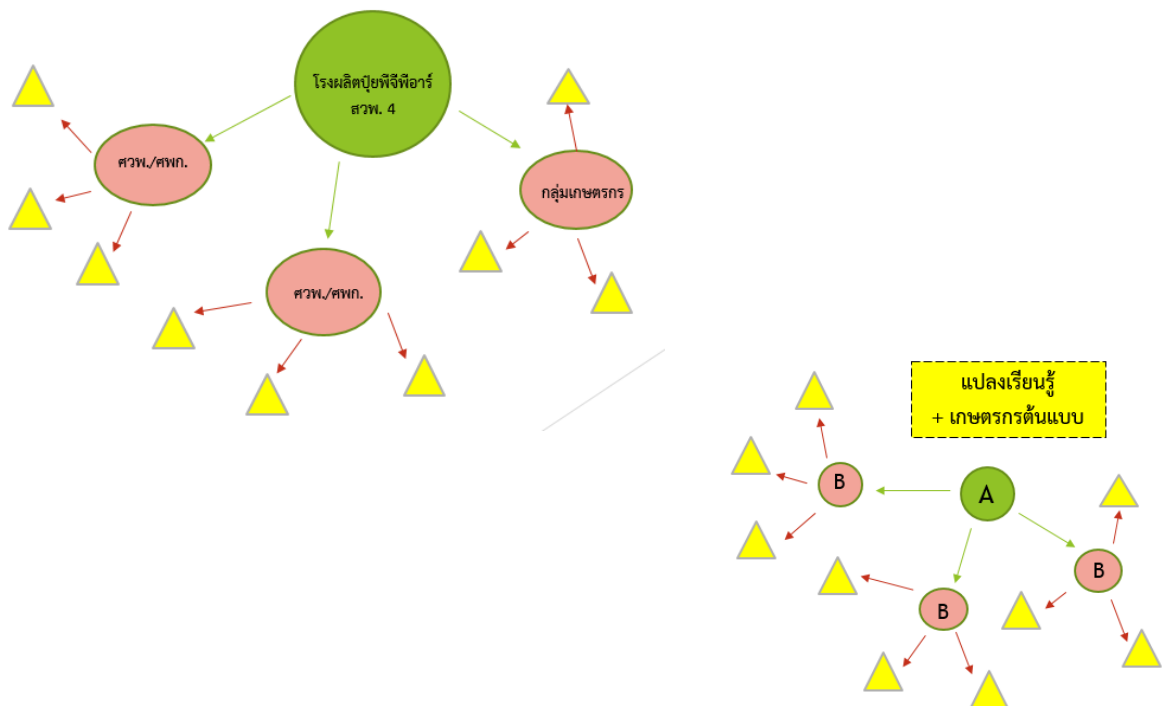
การปลูกอ้อยของเกษตรกรในจังหวัดบุรีรัมย์มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น จากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาล ในปี 2557/2558 และ 2558/2559 จังหวัดบุรีรัมย์มีพื้นที่ปลูกอ้อย 200,941 ไร่ และ 210,919 ไร่ ตามลำดับ มีผลผลิตเฉลี่ย 11.09 และ 10.00 ตันต่อไร่ ตามลำดับ ซึ่งผลผลิตอ้อยต่อไร่มีแนวโน้มลดลง เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่นิยมใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก และมักจะใช้ปุ๋ยสูตรเดิมใส่ซ้ำในอัตราเดิม และใส่ในปริมาณมาก โดยไม่เคยตรวจสอบปริมาณธาตุอาหารในดินหรือวิเคราะห์ศักยภาพของดินที่ใช้ปลูก ยังไม่เข้าใจบทบาทความสำคัญของธาตุอาหารพืช ขาดความรู้ในการใช้ปุ๋ยที่เหมาะสมกับอ้อย ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดิน รวมทั้งเกษตรกรบางรายมีการใช้สารเร่งการเจริญเติบโตหรือใช้ฮอร์โมนตามคำแนะนำชวนเชื่อ ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ผลผลิตต่ำ ดังนั้น ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ จึงได้นำองค์ความรู้จากผลงานวิจัยถ่ายทอดสู่เกษตรกร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบเทคโนโลยีการใช้ปุ๋ยตามค่าวิเคราะห์ดินในการเพิ่มผลผลิตและลดต้นทุนการผลิตอ้อยในพื้นที่นาไม่เหมาะสม สามารถขยายผลสู่เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่เป้าหมายได้ เกษตรกรใช้ปุ๋ยชีวภาพฟิฟิอาร์ 3 อัตรา 1 กิโลกรัมผสมร่วมกับปุ๋ยเคมีอัตรา 50 กิโลกรัมต่อไร่ หว่านตามร่องอ้อย เมื่ออ้อยอายุ 2-4 เดือนหลังปลูก (หลังจากฝนตกและดินมีความชื้น)

การนำเทคโนโลยีการใช้ปุ๋ยตามค่าวิเคราะห์ดินเข้าไปถ่ายทอดให้ความรู้แก่เกษตรกร เพื่อเพิ่มผลผลิตและลดต้นทุนการผลิตอ้อยในพื้นที่นาไม่เหมาะสม สามารถช่วยเพิ่มผลผลิตอ้อยคิดเป็นร้อยละ 5.86 สามารถลดต้นทุนการใช้ปุ๋ยคิดเป็นร้อยละ 28.77 ต้นทุนการผลิตต่อหน่วยลดลงคิดเป็นร้อยละ 6.41 เกษตรกรมีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้นร้อยละ 23.8 การปลูกอ้อยแทนข้าวยังสามารถเพิ่มรายได้ต่อพื้นที่ให้เกษตรกรได้ถึง 5,770 บาทต่อไร่ งานทดสอบนี้สามารถตอบสนองนโยบายของรัฐบาลได้เป็นอย่างดี นอกจากจะช่วยลดพื้นที่การปลูกข้าว

ไม่เหมาะสมเพื่อปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของเกษตรกรให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่แล้ว เกษตรกรยังสามารถเพิ่มผลผลิตและลดต้นทุนการผลิตอ้อยได้ มีแนวโน้มขยายผลให้กับกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายมากขึ้น (พิกุลทอง และคณะ, 2561)

การสร้างเครือข่ายผู้ใช้ประโยชน์

การสร้างเครือข่ายผู้ใช้ประโยชน์ปุยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ เกิดจากการสร้างเกษตรกรต้นแบบ เพื่อเป็นจุดกระจายและถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเกษตรกรที่อยู่ใกล้เคียง และเกษตรกรผู้สนใจ จากเกษตรกรรายเดี่ยวเป็นกลุ่มเกษตรกร และขยายพื้นที่ออกไปเรื่อยๆ เป็นการบูรณาการด้านความรู้ การเชื่อมโยงเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาคเกษตรกร ภาครัฐ ภาคเอกชน ยกตัวอย่างเช่น จังหวัดมหาสารคาม โดยศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรมหาสารคามได้จัดทำโครงการความร่วมมือระหว่างกรมวิชาการเกษตร กลุ่มเกษตรกร และกลุ่มวิสาหกิจ โดย ศวพ.มหาสารคาม มีแผนขยายพื้นที่ปลูกอ้อยอินทรีย์ในพื้นที่แปลงใหญ่ เพื่อให้สามารถผลิตอ้อยอินทรีย์ตามความต้องการของโรงงานน้ำตาล ยกกระตือรือร้นรายได้ของเกษตรกรให้เพิ่มขึ้น สร้างเชื่อมโยงเครือข่ายทุกภาคส่วน และมีเกษตรกรต้นแบบ หรือ Smart farmer ด้านการผลิตอ้อยโรงงานและอ้อยคั้นน้ำอินทรีย์ เพื่อเป็นต้นแบบให้เกษตรกรที่สนใจนำไปขยายผลในพื้นที่ของตนได้

ภาพที่ 8 เครือข่ายผู้ใช้ประโยชน์ปุยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ จากผู้ผลิตระดับเครือข่ายสู่ผู้ใช้ และจากเกษตรกรต้นแบบสู่เกษตรกรรายย่อย

ความพึงพอใจของผู้ใช้ประโยชน์

ทำการประเมินความพึงพอใจของเกษตรกรผู้ใช้ปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ จำนวน 191 ราย โดยใช้แบบสอบถาม พบว่า เกษตรกรพอใจมากที่สุด พอใจมาก พอใจปานกลาง และไม่แสดงความคิดเห็น คิดเป็นร้อยละ 45.02 30.37 6.8 และ 17.81 ตามลำดับ ซึ่งเกษตรกรที่ไม่แสดงความคิดเห็นเนื่องจากเพิ่งเริ่มใช้ปุ๋ยฟิซีฟิอาร์ในครั้งแรก ทำให้ยังไม่เห็นถึงเปลี่ยนแปลง

นอกจากนี้ยังพบว่าเกษตรกรร้อยละ 97.38 มีความต้องการใช้ปุ๋ยฟิซีฟิอาร์ในฤดูกาลถัดไป เนื่องจากลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี ราคาถูก พืชมีการเจริญเติบโตดี ผลผลิตเพิ่มขึ้น คุณภาพผลผลิตเพิ่มขึ้น เช่น ความหวาน เป็นต้น

ผลลัพธ์ของกลุ่มเป้าหมายจากการนำผลงานวิจัยไปใช้ เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนนำไปใช้

เกษตรกรนำปุ๋ยฟิซีฟิอาร์ไปใช้โดยวิธีการคลุกเมล็ดข้าวโพดก่อนปลูก การคลุกเมล็ดข้าวก่อนปลูก (ตกกล้า) คลุกเมล็ดข้าวหวานก่อนปลูก ผสมกับปุ๋ยอินทรีย์ใส่รองพื้น/รองกันหลุม คลุกปุ๋ยเคมีหวานรองพื้น คลุกปุ๋ยเคมีหวานแต่งหน้า ละลายน้ำฉีดพ่นท่อนพันธุ์ ละลายน้ำแช่ท่อนพันธุ์ คิดเป็นร้อยละ 21.46 30.36 24.08 22.51 6.8 15.18 12.04 12.56 และ 10.47 ตามลำดับ ซึ่งเกษตรกรร้อยละ 59.16 พบว่า หลังการใช้ปุ๋ยมีปริมาณผลผลิตเพิ่มขึ้น

ประโยชน์ของปุ๋ยชีวภาพฟิซีฟิอาร์ที่เกษตรกรคิดว่าพืชได้รับ คือ เพิ่มราก เพิ่มการแตกกอ เพิ่มจำนวนต้นต่อกอ เพิ่มความสูงของต้น เพิ่มผลผลิต ทนแล้ง เพิ่มความหวาน เพิ่มปริมาณแป้ง และทนทานต่อโรคและแมลง โดยคิดเป็นร้อยละ 79.58 49.21 38.74 31.41 39.79 14.66 6.28 1.04 และ 32.46 ตามลำดับ

เอกสารอ้างอิง

- ธงชัย มาลา. 2550. ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยชีวภาพ : เทคนิคการผลิตและการใช้ประโยชน์.
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ. 300 หน้า.
- พิกุลทอง สอนงค์ วนิดา แหะชัยภูมิ และสวัสดิ์ สมสะอาด. 2561. การเพิ่มผลผลิตและลดต้นทุนการผลิตอ้อย
โดยใช้ปุ๋ยตามค่าวิเคราะห์ดินในพื้นที่นาไม่เหมาะสมในจังหวัดบุรีรัมย์. เกษตร 46(2): 70 – 76.
- อนุชา เหลาเคน นิพนธ์ ภาชนะวรรณ สุชาติ คำอ่อน นวลจันทร์ ศรีสมบัติ สนั่น อุประวรรณ และจักรพรรดิ
วันสีแสง. 2561. การจัดการธาตุอาหารเพื่อผลิตอ้อยอินทรีย์ในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม. เกษตร
เกษตร 46(2): 130 – 139.
- หนึ่ง เตียอำรุง. 2548. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับแบคทีเรีย PGPR (Plant Growth Promoting Rhizobacteria).
วารสารเทคโนโลยีสุรนารี 12(3): 249–258.
- American Public Health Association. 2005. Standard Methods for the Examination of water
and Wastewater. 21th Edition, American Public Health Association.
- Glick, B.R.; C.L. Patten; G. Holguin and D.M. Penrose. 1999. Biochemical and genetic
mechanisms used by plant growth promoting bacteria. Imperial College Press,
Waterloo, Ontario, Canada. 276 p.